

Kriisit ja romahdukset – historiallinen katsaus

04.06.2020

Maailman taloudet kasvavat vakaasti ajan kuluessa. Taloudelliset kriisit ja laskevat pörssikurssit eivät ole mitään uutta. Oppimalla enemmän historiasta tiedämme, että ennemmin tai myöhemmin tapahtuu käänne, vaikkakin siinä voi kestää aikaa. Tämä tieto auttaa meitä katsomaan eteenpäin.

Maailmanhistoriaa on värittänyt useat taloudelliset kriisit, jotka ovat olleet jotain aivan muuta kuin tavanomaista vaihtelua nousuista laskukauteen. Usein nousukausi on edeltänyt romahdusta - ainakin sen olemme oppineet aikaisemmista ajanjaksoista.

Taloudellisia kuplia on syntynyt monella eri tavalla vuosisatojen ajan, ja lista niistä on pitkä. Tulppaanisipulit, sokeri, kahvi, tupakka, kaivokset, vehnä, rautatiet, arvopaperit, kulta ja öljy ovat vain muutamia esimerkkejä eri omaisuuslajeista, jotka ovat osaltaan johtaneet spekulatiivisiin nousuihin ja päättyneet rajuihin romahduksiin.

Myös vallankumoukset, sodat, terroriiskut, sairaudet ja nälänhätä ovat autioittaneet yhteiskuntia ja romahduttaneet talouksia. Tämä ei ole ensimmäinen kerta, kun pandemia on huojuttanut maailmanjärjestystä. Sekä musta surma 1300-luvulla että espanjantauti 1918-1920 ovat jättäneet jälkensä taloushistoriaan.

Nousut ja laskut

Yhteistä monille talouskuplille on niiden kasvaminen ja puhkeaminen paradigman vaihdoksen yhteydessä. Rautatien läpimurto USA:ssa ja Isossa-Britanniassa 1800-luvulla ja vuosituhannen vaihteen it-hype ovat esimerkkejä tästä. Kehitysvaihe houkuttelee unelmiin, toiveisiin ja spekulatioon. Hintojen nousu houkuttelee yhä useamman ostajan sijoittamaan. Usein lainatuilla rahoilla, mikä johtaa kuplan kasvamiseen.

Tien varrella on varoituksen merkkejä, mutta vauhdista on vaikeaa hypätä ajoissa. Vasta jälkepäin tiedetään, mitä tapahtui. Usein kyseessä on ennaltaarvaamaton tapahtuma, joka johtaa markkinoiden muutokseen ja kuplan puhkeamiseen.

Kaikki kriisit eivät ole saaneet alkuaan pörssiromahduksesta, mutta viime vuosikymmenten aikana finanssikriisit ovat olleet tavallisin syy talouskriiseihin. Tämän takia voimme edelleen oppia paljon aikaisemmista pörssiromahduksista.

Pörssiromahdus Wall Streetillä 1929

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen talous kukoisti niissä maissa, jotka eivät olleet mukana sodassa, ja ylikuumentunut tilanne johti romahdukseen. Maailmaa kohtasi deflaation aiheuttama kriisi 1920-luvun alkupuolella. Vuonna 1922 USA:ssa alkoi nousukausi ja maan talous kasvoi voimakkaasti koko kultaisen kaksikymmentäluvun. Tämän ajanjakson aikana syntyi myös kulutusyhteiskunta. Hyvät ajat jatkuivat kaksikymmentäluvun ajan, lukuun ottamatta pieniä notkahduksia vuonna 1924 ja 1927. Vaurauden, osamaksujen ja lainamahdollisuuksien takia myös tavalliset kansalaiset alkoivat ostaa osakkeita. Kohta oltiin täydessä pörssirallissa, joka loppui äkillisesti New Yorkin pörssin romahtaessa rajusti lokakuun lopussa vuonna 1929. Kolmivuotisen pörssiromahduksen aikana 30 miljardin dollarin arvo pyyhkäistiin pois. Romahduksesta seurasi lama sekä tuotannon, hintojen ja kaupan laskeminen. Joka neljäs amerikkalainen oli vailla työtä vuonna 1933.

Ruotsalainen finanssimies Ivan Kreuger ajautui mukaan suureen pörssiromahdukseen. Hänen yrityksensä ei kyennyt maksaa 10 miljardin kruunun suuruisia velkojaan. Tulitikkukuninkaan kuollessa 1932 huomattiin, että hänen maailmanlaajuinen imperiuminsa oli rakennettu jättiläismäisten lainojen ja monimutkaisten rahoitusratkaisujen avulla. Kaiken lisäksi Ivan Kreuger oli yksi maailman rikkaimmista miehistä. Romahduksen jälkeen hänestä tuli vertauskuva menestyksekkään ihmisen nousulle ja laskulle.

Pitkäaikainen taloudellinen kriisi levisi Eurooppaan ja sekä Suomi että Ruotsi kärsivät työttömyydestä.

Iloinen kahdeksankymmentäluku ja musta maanantai 1987

Toisen maailmansodan jälkeen pohjoismaalaiset hyvinvointivaltioiden syntymä. Ruotsin vienti kukoisti ennätysvuosina 1950- ja 1960-luvuilla. Yhteiskuntatalous oli hyvällä mallilla ja tulevaisuuden usko oli vahva. Suomi kehittyi valtavasti tänä aikana ja teollisuus sai tuulta purjeisiin. Helsingin pörssin nukkuessa Ruususenunta suurimman osan 1950- ja 1960-luvuista, kurssit nousivat jyrkästi vuosina 1968-1973. Mutta öljykriisi 1973-1974 veti Pohjoismaat mukanaan taloudelliseen ahdinkoon.

Kun iloinen kahdeksankymmentäluku alkoi, Ruotsin talous vahvistui ja luottomarkkinoiden säännöstelystä vapautuminen sekä pankkien luotonantohalu lisäsi sijoituksia kiinteistöihin ja arvopapereihin, mutta rahoja sijoitettiin myös taiteeseen, antiikkiesineisiin ja ylellisyyteen. Matkapuhelimet ja nuoret pörssihait olivat tyypillisiä aikakaudelle. Juhlat kuitenkin lopuivat 1987 kun maailman kurssit laskivat dramaattisesti. Musta maanantaina 19. lokakuuta amerikkalainen osakeindeksi Dow Jones laski lähes 23 prosenttia. Se oli suurin pörssiromahdus koskaan yksittäisen päivän aikana. Tämän takia Tukholman pörssi menetti 40 prosenttia arvostaan muutamassa viikossa. Reaalitalouteen lasku ei vaikuttanut ja Tukholman pörssi päättyi pienelle miinukselle.

Myös Suomen talous ylikuumentui 1980-luvulla. Kriisi alkoi Suomessa kuitenkin vasta 1989, kun Helsingin pörssi oli noussut pitkään aina 1970-luvun lopulta alkaen.

Kiinteistö- ja pankkikriisi 1990-luvun alussa

Ei kestänyt kauan ennen kuin Ruotsin talous lähti jälleen nopeasti nousuun. 1980-luvun lopussa kaupallisten kiinteistöjen spekulatiot olivat täydessä vauhdissa. 1990-luvun alussa Ruotsiin iski sekä kiinteistö- että pankkikriisi. Suomessa talous koheni huomattavasti 1980-luvun lopussa ja kasvuluvut olivat Euroopan korkeimpia. Työttömyys oli juuri 3 prosentin alapuolella. Mutta ylikuumentunut talous johti Suomen pankkisektorin kriisiin 1990-luvun alussa. Korkea lainataso, työttömyys ja monet

epävarmat luotot olivat osasyynä ongelmiin. Suomen talous oli myös kärsinyt muutoksista maailmanmarkkinoilla, kun bilateraalinen kauppa Neuvostoliiton kanssa väheni dramaattisesti Berliinin muurin kaatuessa 1989.

It-kuplan puhkeaminen vuonna 2000

1990-luvun lopulla USA:n, IsoBritannian ja Pohjoismaiden talouselämää väritti uusi kultaryntäys. Toiveenaan ikuinen kasvu ilman vaatimuksia kannattavuudesta, nuoret yrittäjät ilmestyivät maailmanmarkkinoille päämääränään it ja internet. Riskipääoma virtasi uuteen talouteen ja pörssikurssit ponnahtivat korkeuksiin. Pohjoismaiden it-hypeen kuului vankkoja yhtiöitä kuten Ericsson ja Nokia, mutta myös iso liuta niin sanottuja toiveyhtiöitä, joiden arvo nousi nopeasti. Sanotaan, että it-buumi sai alkunsa Netscapen pörssilistauttamisesta elokuussa 1995. Amerikkalaisen Nasdaqin indeksi nousi yli 700 prosenttia vuosien 1996 ja 2000 välillä. Mutta keväällä 2000 it-kupla puhkesi. Tukholman pörssi nousi viidessä kuukaudessa 80 prosenttia ja saavutti huipun 6. maaliskuuta. Kolmen vuoden ajan pörssi tuotti tappiota, yhteensä 70 prosenttia. Helsingin pörssin indeksi laski 15 prosenttia yhden päivän aikana vuonna 2001 it-kuplan puhjettua.

Finanssikriisi 2008

Edellinen finanssikriisi alkoi USA:n talomarkkinoilla, kun epävarmoja lainoja myytiin eteenpäin mutkikkaiden tuotteiden kautta epärealistisiin arvoihin. Kun pankit ja rahoituslaitokset alkoivat menettää rahoja näihin ilmalinnoihin, puuttui amerikkalaisesta pankkijärjestelmästä pääomaa ja pankit lopettivat keskinäisen kaupankäynnin. Tämä johti sisäisen pankkimarkkinan romahdukseen syksyllä 2008, jonka seurauksena amerikkalainen rahoituslaitos Lehman Brothers meni konkurssiin. Tämä oli alku globaalille finanssikriisille, joka levisi koko maailmaan, seurauksena muun muassa Islannin ja Latvian finanssikriisit. Myös muut Pohjoismaat joutuivat syvään taloudelliseen ahdinkoon. Sijoittajille ympäri maailmaa vuosi 2008 oli hyvin raskas vuosi, erityisesti Tukholmassa ja Helsingissä, jossa pörssikurssit puolittuivat.

”Ainoa, minkä aikaisempien kriisien läpikäy-neinä tiedäm-me, on että ennemmin tai myöhemmin tilanne kääntyy.”

Tilapäinen lasku pitkän nousukauden jälkeen

Edellisen finanssikriisin jälkeen länsimaiset taloudet kasvoivat yhä voimakkaammiksi. Tukholman pörssi kasvoi kymmenen vuoden ajan, lukuun ottamatta vuosien 2011 ja 2018 tilapäisiä kasvukäyrän laskuja, jotka johtuivat eurokriisistä, Kreikan lainaongelmista ja pörssien tilapäisestä epävarmuudesta.

Mutta vuoden 2020 alussa koronakriisi iski kovaa maailman pörsseihin. Maaliskuussa Tukholman pörssi laski 13 prosenttia, Dow Jones 14 prosenttia ja euromaiden indeksi, Stoxx, laski 16 prosenttia. Tukholman pörssissä laskua olikokonaiset 20 prosenttia helmi- ja maaliskuun aikana, mutta indeksi palautui hieman huhtikuussa. Maanantaina 9. maaliskuuta Helsingin pörssin indeksi laski reilut 7 prosenttia. Se oli lähes yhtä paljon kuin amerikkalainen Dow Jonesin indeksi, jonka lasku oli voimakkain yksittäisenä päivänä sitten viime finanssikriisin. Maailmanlaajuinen pörssiromahdus sai uutta puhtia saman viikon torstaina, kun Helsingin OMX-indeksi laski yli 10 prosenttia. Samana päivänä Tukholman pörssi laski yli 11 prosenttia. Se oli nykyajan suurin pörssilasku Ruotsissa yhden päivän aikana. Terveyskriisi muuttui nopeasti taloudelliseksi kriisiksi, joka lamautti yhteiskuntia kaikkialla maailmassa. Nopeasti, globaalisti ja medianäkyvästi näistä muodostui kriisin tunnusmerkit.

Suomen Pankki on arvioinut BKT:n laskevan koronaviruspandemian takia 1,5 prosentilla 4 prosenttiin vuoden 2020 aikana.

Historiallisesti katsottuna tämänhetkinen taloudellinen kriisi ei ehkä ole talouskupla tavanomaisessa merkityksessä, mutta voimakas lasku maailman pörseissä tapahtui pitkän nousukauden jälkeen. Harva aavisti, että pörssien positiivisen trendin katkaisisi uusi virus.

Emme vielä tiedä, kuinka syvät taloudelliset seuraukset tämä vakava kriisi jättää. Emme myöskään tiedä, kauanko se kestää. Ainoa, minkä aikaisempien kriisien läpikäyneinä tiedämme, on että ennemmin tai myöhemmin tilanne kääntyy. Kriisit tulevat ja menevät.

Pörssien ja BKT:n historialliset tilastot näyttävät, että pitkäaikainen kasvu on ajan mittaan ollut vakaa. Pitempien ajanjaksojen aikana kriisit ja romahdukset näkyvät lovena käyrässä. Eivät huippu- ja pohjavuosien välisenä erona.

Teksti Anders Ström / Kuva Adobe Stock

Artikkeli lehdestä Ålandsbanking 1/2020
julkaistu 04.06.2020

Anders Ström on kirjailija ja vapaa kirjoit-taja. Hän on muun muassa kirjoittanut kirjan "Investeringsboken - din guide till ekonomiskt oberoende". Artikkelin on kirjoitettu 03/2020

Lähteet: Hufvudstadsbladet, Yle ja Kim Lindströmin artikkeli "Från Törnrosa- sömn till överhettning. Helsingforsbörsen genom tiderna", Ekonomiska samfundet 2017.